

Nýting eggja og unga villtra fugla

Höfundar Menja von Schmalensee¹, Tómas Grétar Gunnarsson² og Kristinn Haukur Skarphéðinsson³

1) Náttúrustofa Vesturlands, 2) Rannsóknasetur Háskóla Íslands á Suðurlandi, 3) Náttúrufræðistofnun Íslands

Hjá flestum Íslendingum er neysla fuglaeggja og -unga hversdagsleg iðja. Hér er auðvitað átt við hænuegg og kjúklinga, sem mynda undirstöðu í fjölmörgum vinsælum matarréttum. Sumir sækja sér einnig egg og unga í náttúruna. Slíkar nytjar hafa tíðkast frá upphafi Íslandsbyggðar og verið hluti af hefðbundnum nytjum víða um land. Lengst af var um mikilvæga og stundum lífsnauðsynlega mataröflun að ræða en nú á dögum eru nytjarnar miklu minni en áður og oftast stundaðar til að viðhalda hefð eða til gamans. Opinber skráning á eggjatöku er engin hér á landi og ungatekja er aðeins skráð að litlu leyti. Hér verður skoðað hvernig eggja- og ungatekja er háttáð í dag og hvort vernd fugla sé tryggð með núgildandi fyrirkomulagi eða hvort ástæða sé til að breyta einhverju í þeim efnum.

Nýting á eggjum og ungum fugla er að grunni til af sama toga og veiðar, þar sem hún getur mögulega haft áhrif á stofna með því að hækka dánartíðni eða minnka viðkomu. Því er eðlilegt að slíkri nýtingu sé settur rammi sem tryggir að ekki sé gengið um of á viðkomandi fuglastofna. Íslendingar hafa fullgilt ýmsa alþjóðlega samninga á sviði náttúruverndar en þegar litið er til verndar, velferðar og veiða fugla vega hér þyngst *Samþykkt um fuglaverndun* (aðild 1956), hér eftir nefnd Parísarsamningurinn, *Samningur um verndun villtra plantna og dýra og lífsvæða í Evrópu* (aðild 1993), hér eftir nefndur Bernarsamningurinn, og *Samningurinn um líffræðilega fjölbreytni* (aðild 1994). Á grunni þessara samninga má draga saman hvaða meginreglur ættu að gilda hér á landi um fuglanytjar. Þetta var gert í starfi nefndar um lagalega stöðu villtra fugla og spendýra, hér eftir kölluð villidýranefnd, skipuð af umhverfis- og auðlindaráðherra. Þegar litið er til eggja- og ungatekju eiga eftirtalдар meginreglur við, rétt eins og þegar átt er við veiðar á fullvöxnum fuglum:¹

- Allir fuglar (og egg þeirra) eru að grunni til friðaðir. Veiðar og önnur nýting skulu byggja á rökstuddum undanþágum.
- Við afléttingu friðunar og veitingu leyfa til veiða skal tryggt að veiðipól sé hafið yfir vafa og að veiðar séu sjálfbærar.
- Stjórnþæki þurfa að vera fyrir hendi til að stýra veiðunum og ef vafi er á því hvort veiðar séu sjálfbærar (til dæmis ef stofni hnignar stöðugt) gildir varúðarreglan; að skortur á upplýsingum réttlætir ekki veiðar.
- Veiðar skulu stundaðar til eigin nota en ekki í atvinnuskyni og ekki skal versla með veidda fugla og afurðir þeirra.
- Ekki skal veiða fugla á varptíma.
- Ekki skal veiða fugla þegar þeir eru ófleygir.
- Veiðar skulu valda sem minnstri truflun og ávallt skal aflífa bráð á sem skjóttastan og sársauka-minnstan hátt.

Þessar meginreglur hafa verið settar fram sem almenn viðmið. Ljóst er að í einhverjum afmörkuðum tilfellum gætu rökstuddar, skilgreindar undantekningar frá þeim átt rétt á sér, útfærðar í lögum eða reglugerðum.

Langvía verpur aðeins einu egg. Ef steipt er undan henni, sleppir hún annað hvort varpi eða það tekur fuglinn allt að tvær vikur að verpa að nýju, með tilheyrandi seinkun á varpi. Fara verður varlega í eggjatöku hjá slíkum tegundum. Mynd: Daniel Bergmann

Segja má að meginreglur af þessu tagi séu frekar nýjar af nálinni ef litið er til sögu fuglanytja. Frá upphafi Íslandsbyggðar og fram á 19. öld mátti veiða allar tegundir fugla (þar með talin egg og unga), þótt veiðiréttur á sumum nytjategundum og eggjum þeirra væri bundinn landareign. Fjölmörg lög um fuglafriðun og fuglaveiðar voru hins vegar sett frá seinni hluta 19. aldar og fram á þá tuttugustu, sem takmörkuðu þessar nytjar.¹

Eitt stærsta skrefið í átt að friðun fugla og sjálfbærri nýtingu þeirra náðist með lögum um fuglaveiðar og fuglafriðun nr. 63/1954. Þau lög voru sett með hliðsjón af Parísarsam-

Látrabjarg er eitt mesta fuglabjarg landsins og hefur verið nýtt til fugla- og eggjatekju frá alda öðli, stundum með slysförum og mannskaða. Mynd: Daniel Bergmann

ingnum, en samkvæmt þeim samningi skyldu allir fuglar verndaðir, nema með fáeinum tilgreindum undantekningum. Friða skyldi fugla á varptíma sem og á fartíma og farleiðum. Alfriða skyldi fugla í útrýmingarhættu og banna tilteknar veiðiaðferðir sem og töku eggja og unga. Íslendingum og ýmsum öðrum norðlægum þjóðum var veitt undanþága frá síðastnefndu meginreglunum vegna sérstakrar efnahagslegrar þýðingar sem slíkar veiðar voru þá taldar hafa hér á landi.¹

Annað mikilvægt framfaraskref var tekið með setningu núgildandi laga nr. 64/1994 um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum (hér eftir nefnd villidýralög). Litið var til Bernarsamningsins við setningu þeirra laga, en þar með var m.a. í fyrsta sinn tryggð lágmarks-menntun veiðimanna og komið á fót skráningu á villibráð.¹ Meginreglur Parísarsamningsins varðandi fugla endurómuðu í Bernarsamningnum, en aftur var Íslendingum veitt undanþága frá þeirri meginreglu að eggja- og ungataka væri bönnuð, á sömu forsendur og áður. Heimildir til áframhaldandi nýtingar Íslendinga á ýmsum hlunnindum, þar á meðal eggja- og ungatekja, byggja á þessari undanþágu.

Þrátt fyrir undanþáguheimild til eggja- og ungatöku var slíkum nytjum settar ákveðnar hömlur frá því sem hafði verið. Með setningu laganna 1954 gildi heimildin aðeins á takmörkuðum svæðum þar sem eggja- og/eða ungatekja hafði talist til hlunninda. Samhljóða ákvæði er að finna í 20. gr. núgildandi laga.

Það kann að koma sumum spánskt fyrir sjónir að eggja- og ungataka sé enn leyfð og stunduð hér á landi. Slíkar nytjar hafa hafa nú væntanlega óverulega efnahagslega þýðingu,

sérstaklega samanborið við árin í kringum 1950 þegar alþjóðlegar reglur voru mótaðar. Í villidýralögunum og reglugerð sem sett var samkvæmt þeim, var útfært hvaða tegundir um ræðir og hvernig veiðunum skyldi háttað. Skoðum nánar eggja- og ungatöku sitt í hvoru lagi.

Eggjataka

Í skýringum með villidýralögunum er kveðið á um að friðun tegunda nái einnig til eggja og hreiðra þeirra fugla sem njóta friðunar. Þar kemur einnig fram að þegar kveðið er á um fuglaveiðar er líka átt við eggjatöku þó að ekki þurfi veiðikort til eggjatöku. Í lögunum eru heimildir til að taka egg frá ákveðnum tegundum með ákveðnum skilyrðum. Heimilt er að taka egg kríu, silfur máfs, hvítmáfs og hettumáfs til 15. júní. Egg súlu, dílaskarfs, toppskarfs, fýls, skúms, hvítmáfs, ritu, álku, langvíu, stuttnefju, teistu og lunda er heimilt að taka á takmörkuðum svæðum teljist nýtingin til hefðbundinna hlunninda og gengur það ákvæði að mati sumra framar sjálfbærniákvæðum laganna. Þá er veiðiréttarhafa heimilt að taka egg æðarfugls, stokkandar, rauðhöfðandar, urtandar, duggandar, skúfandar, hávellu, húsandar og toppandar á takmörkuðum svæðum þar sem varp er mikið. Um þá eggjatöku gilda þó þær reglur að aldrei skal skilja eftir færri en fjögur egg í hreiðri. Svipuð takmörkun er á eggjatöku úr grágæsar- og heiðagæsarhreiðrum, en þar skal skilja eftir minnst tvö egg. Í lögunum er sérstaklega tekið fram að andaregg og heiðagæsaregg megi ekki bjóða til sölu, selja, kaupa, gefa né þiggja að gjöf. Þá er eggjataka heimil án takmarkana hjá svartbak, sílamáf og hrafn en hjá kjóa í og við

1. tafla. Yfirlit um þær tegundir sem heimilt er að taka egg frá í dag og tillögur villidýranefndarinnar frá 2013 varðandi breytingar á því fyrirkomulagi.¹ Í öllum þeim tilfellum sem eggjataka yrði áfram leyfð, skal það vera að uppfylltum þeim skilyrðum sem fjallað hefur verið um hér (sjá box). Tegundir sem ætti að hætta eggjatöku hjá eru auðkenndar með rauðum lit.

Skilyrði fyrir eggjatöku í dag	Tegund	Eggjataka áfram leyfð skv. tillögum nefndar	Athugasemd
Heimilt að taka egg en þó aldrei eftir 15. júní ár hvert	kría	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	silfurmafur	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	hvítmafur	Já/Nei	Þarf að kanna betur í ljósi nýtingar, stofnhegðunar o.s.frv. en þar eru mörg atriði óljós. Niðurstöðurnar ætti að bera saman við forsendur nefndarinnar um hvort heimila skuli eggjatöku og taka afstöðu í kjölfarið
	hettumáfur	Já	Að uppfylltum skilyrðum
Á takmörkuðum svæðum þar sem eggjataka telst til hefðbundinna hlunninda	súla	Nei	Engin eggjataka stunduð í dag
	dílaskarfur	Nei	Viðkvæmur í varpi. Eggjataka veldur mikilli truflun
	toppskarfur	Nei	Eggjataka eitthvað stunduð áður fyrr en er lítil sem engin í dag
	fýll	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	skúmur	Nei	Eggjataka eitthvað stunduð áður fyrr en er lítil sem engin í dag
	hvítmafur	Já/Nei	Sjá athugasemd hjá hvítmaf að ofan
	rita	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	álka	Já ²	Að uppfylltum skilyrðum
	langvía	Já ²	Að uppfylltum skilyrðum
	stuttnefja	Já ²	Að uppfylltum skilyrðum
	teista	Nei	Eggjataka er lítil sem engin í dag og hefur sennilega alltaf verið óveruleg
	lundi	Nei	Eggjataka er lítil sem engin í dag og hefur sennilega alltaf verið óveruleg
Á takmörkuðum svæðum þar sem andavarp er mikið ¹ . Við slíka eggjatöku skulu ávallt skilin eftir minnst fjögur egg í hverju hreiðri. Egginn má hvorki bjóða til sölu, selja, kaupa, gefa né þiggja að gjöf	æðarfugl	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	stökkönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	rauðhöfðaönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	urtönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	duggönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	skúfönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	hávell	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	húsönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	toppönd	Já	Að uppfylltum skilyrðum
Eigi skal skilja eftir færri en tvö egg í hreiðri	grágæs	Já	Að uppfylltum skilyrðum
Eigi skal skilja eftir færri en tvö egg í hreiðri. Egginn má hvorki bjóða til sölu, selja, kaupa, gefa né þiggja að gjöf	heiðagæs	Já	Eggjataka í þjóðlendum er álitamál. Ef leyfa á eggjatöku þar verður að setja nánari reglur til að tryggja að nýtingin sé sjálfbær.
Eggjataka heimil án takmarkana	svartbakur	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	silamáfur	Já	Að uppfylltum skilyrðum
	hrafn	Nei	Hreiður ásamt eggjum og ungum iðulega eyðilögð. Ekki á að heimila slíkt nema með sérstakri undanþágu
Í og við friðlýst æðarvarp til 14. júlí	kjóí	Nei	Eggjatekja til nytja engin í dag og hefur sennilega aldrei verið. Hreiður eru eyðilögð til að uppræta varp

¹ Nauðsynlegt er að skilgreina nánar hvað telst mikið andavarp.

² Í skýrslu starfshóps umhverfisráðherra um verndun og endurreisn svartfuglastofna hér við land¹¹ komu fram tillögur um að banna eggjatöku hjá þessum tegundum tímabundið. Hér eru settar fram tillögur nefndar um lagalega stöðu villtra fugla og spendýra¹ en þær tillögur tóku mið af því almenna lagaumhverfi sem ætti að vera fyrir hendi um allar þær tegundir sem taldar eru upp í töflunni. Hvort og hvernig heimild til eggjatöku er nýtt á hverjum tíma verður ávallt að taka mið af ástandi stofnsins/tegundarinnar.

friðlýst æðarvarp til 14. júlí (sjá 1. töflu). Fullyrða má að egg súlu og lunda hafi aldrei verið nýtt hér svo neinu nemi og afar ólíklegt má telja að nokkur nýti skarfsegg núorðið. Samkvæmt villidýralögunum flokkast eggjatekja oftast til hlunninda af villtum dýrum. Hún telst því með ýmsum öðrum réttindum sem bundin eru tilteknum jörðum eða eignum. Lengst af hefur eggjataka því nær eingöngu verið stunduð í eignarlöndum og hafa heimildir landeiganda til þess verið tryggðar með lögum frá þjóðveldisöld.¹ Slíkt fyrirkomulag hefur víðast hvar í meginatriðum leitt til skynsamlegrar nýtingar með langtímamarkmið í huga, að minnsta kosti hvað sumar tegundir varðar.

Langt fram á 20. öld voru umtalsverðar nytjar af eggjatöku hér á landi, einkum af svartfuglum og öðrum bjargfuglum, en einnig af máfum, kríu, gæsum og öndum (aðallega í Mývatnssveit). Þrátt fyrir að engar opinberar upplýsingar liggi fyrir um umfang eggjatöku má ætla að verulega hafi dregið úr henni síðustu áratugi þegar litið er á landið í heild og eggjataka sé óveruleg samanborið við það sem áður þekktist. Sem dæmi um það má nefna að árleg eggjataka í sumum fuglabjörgum nam áður mörgum tugum þúsunda eggja² en er í dag talin vera mun minni. Á þessu eru þó nokkrar undantekningar, einkum í heiðagæsavörpum og eins í máfavörpum fram undir silaleysisárin frá og með 2005. Engin opinber skráning

Mannaferðir um varplönd valda ávallt truflunum og verður því að sýna aðgát. Flestar fuglategundir hrekjast í ofboði af hreiðrum, sem gerir þau berskjölduð fyrir afráni ef óvarlega er farið. Grágæsarpar að ofan og hreiður grágæsar að neðan. Myndir: Daniel Bergmann

liggur þó fyrir um eggjatöku svo hér er fyrst og fremst stuðst við sundurlausar heimildir sem byggja meðal annars á samtölum við hlunnindahafa.

Eggjataka getur haft neikvæð áhrif í för með sér, hvort sem litið er til þeirra einstaklinga sem eiga í hlut eða fuglastofna í heild. Áhrifin geta komið fram með ýmsum hætti. Rányrkja getur leitt til þess að fuglar hrökklist frá varpi og í verstu tilvikum að heilu fuglavörpin séu yfirgefin.³ Þá getur eggjataka leitt til þess að viðkomandi einstaklingur þurfi að leggja meira á sig við að framleiða ný egg og það getur komið niður á lífslíkum og/eða varpárangri fuglsins og jafnvel lífslíkum unga.⁴ Loks getur eggjataka og umferð (truflun) í þéttum vörpum komið niður á varpi annarra tegunda sem þar verpa, m.a. með því að auðvelda eggjaræningjum aðgang að óvörðum hreiðrum.⁵

Eggjatöku ætti einungis að leyfa að uppfylltum eftirtöldum skilyrðum. Ekkert þeirra er uppfyllt að fullu í dag.¹

- 1) Stofn eða tegund sýni ekki neikvæða stofnþróun til lengri tíma og eggjatakan sé ekki líkleg til að hafa neikvæð stofnáhrif.
- 2) Öll eggjataka er undantekningalaust skráð.
- 3) Truflun af völdum eggjatöku sé haldið í lágmarki.
- 4) Sett verði tímamörk fyrir eggjatöku allra tegunda.
- 5) Skýrar umgengnisreglur gildi um hverja tegund, s.s. varðandi umgengni á varplöndum og fjölda eggja sem skilja eigi eftir í hreiðrum.
- 6) Eggin eru nýtt og þá einungis til einkanota (þ.e. ekki seld).
- 7) Þeir sem stunda eggjatöku skulu afla sér leyfis.
- 8) Ekki skal vera heimild í lögum fyrir eggjatöku sem er aflögð.
- 9) Ekki skal í neinu tilfelli útvíkka eggjatökuheimildir frá því sem nú er.

Fuglategundir eru misjafnlega styggar á varpstöðvum. Sumar tegundir er hægt að spekja með gætilegri umferð og er æðurin þekktasta dæmið þar um. Aðrar tegundir, svo sem dílaskarfur, eru hins vegar mjög styggar og eru dæmi þess að slíkir fuglar yfirgefi varp við truflun.⁶ Þá á það við um suma sjófugla sem verpa aðeins einu egg, að ef eggid er tekið verpir hluti fuglanna ekki aftur og fara þeir einstaklingar því á mis við varp það árið.⁷

Nær engar rannsóknir liggja fyrir hér á landi um áhrif eggjatöku á varpárangur og lífslíkur unga og fullorðinna fugla. Rannsókn á varpi grágæsa og heiðagæsa benti þó til að eggjataka í núverandi mynd virtist ekki hafa valdið fækkun í þeim varpstofnum sem athugaðir voru. Rannsakendur benda á að tryggja þurfi að hófsemi ráði för við eggjatöku.⁸ Þrátt fyrir að þetta geti verið tilfellið hjá gæsategundum þar sem fjölgun hefur orðið síðustu ár, er þar með ekki sagt að öll eggjataka hér á landi sé sjálfbær, enda hvorki fyrir hendi skráning á eggjatöku né mat á áhrifum fyrir allar aðrar fuglategundir sem nýttar eru til eggjatöku. Veidikortasjóður hefur styrkt verkefni til að kanna hlunnindanyttjar í íslenskum fuglabjörgum en niðurstöður þeirra rannsókna liggja ekki fyrir enn sem komið er.^{9, 10}

Til að tryggja að ekki sé gengið of nærri þeim fuglastofnum sem verða fyrir eggjatöku og til að uppfylla ákvæði alþjóðlegra samninga um sjálfbærni er nauðsynlegt að taka það regluverk er varðar nýtinguna til endurskoðunar.

Í fyrsta lagi ætti sjálfgefin forsenda fyrir því að leyfa eggjatöku að vera að nytjarnar séu sjálfbærar. Mjög erfitt er að meta hvort svo sé meðan umfang þeirra er óþekkt, en í dag fer engin skráning fram á eggjatöku eins og áður hefur komið fram. Úr þessu verður að bæta og ætti öll eggjataka að vera skráningarskyld. Skráning á eggjatöku gæti farið fram með sama hætti og skráning á veiðibráð. Þá verður að vera skýr heimild í lögum til að friða stofna fyrir eggjatöku ef líkur eru á að eggjatakan sé ekki sjálfbær. Svo er ekki í dag og því taldi umhverfisráðherra sig ekki getað bannað eggjatöku hjá þeim sjófuglategundum sem stóðu höllum fæti, í samræmi við tillögur meirihluta starfshóps umhverfisráðherra um verndum og endurreisn svartfuglastofna 2011.¹¹ Þess í stað sendi ráðherra tilmæli þess efnis að eggjataka og hlunnindaveiðar

Andaregg hafa verið nýtt í Mývatnssveit frá landnámsöld en veiðar á full-orðnum fuglum virðast aldrei hafa verið stundaðar þar svo nokkru nemi. Mývetningar fylgja aldagamalli hefð þar sem farið er með gætni um varpið og ávallt skilin eftir minnst 4 egg í hreiðri, eins og gildandi lög kveða á um. Myndir á síðu: Jóhann Óli Hilmarsson

yrðu takmarkaðar eða felldar niður sumarið 2011 vegna lélegs ástands fuglastofnanna og fæðubrests undanfarin ár.¹² Ekki er vitað hvort tilmælin höfðu tilætluð áhrif á nýtinguna.

Í öðru lagi verður nýtingin að taka mið af líffræði og atferli viðkomandi tegundar. Hún á að valda sem minnstri truflun og gefa fuglunum tækifæri til að koma upp ungum þrátt fyrir nýtinguna. Til þess þarf að taka til endurskoðunar hjá hvaða tegundum eggjataka er leyfileg, þar sem sumar tegundir þola illa slíka nýtingu, svo sem dílaskarfur. Einnig þarf að setja tímamörk á eggjatöku allra tegunda, í því skyni að takmarka eggjatökuna við tímabil sem gefa fuglunum svigrúm til að verpa að nýju og koma upp ungum að eggjatökutímabilinu loknu. Slík tímamörk geta verið af ólíku tagi eftir tegundum og þyrfti því að útfæra nánar í samráði við sérfræðinga. Loks

Skúfönd er algengust anda við Mývatn og verpur að jafnaði um 10 eggjum. Mynd: Daníel Bergmann

þyrfti að útbúa tegundasérhæfðar umgengisreglur eða leiðbeiningar um hvernig best sé að standa að eggjatökunni til að hún hafi sem minnst áhrif á fuglana. Slíkar leiðbeiningar gætu m.a. fjallað um hversu lengi menn mega staldra við á varpsvæðinu, hvernig eigi að ganga um hreiðrin, hversu mörg egg beri að skilja eftir o.s.frv.

Í þriðja lagi ætti forsenda fyrir eggjatöku að vera að eggin séu nýtt til átu og séu til einkanota. Eitthvað virðist vera um að egg séu skemmd til að steypa undan fuglategundum sem þykja óæskilegar eða eru taldar valda tjóni. Í mörgum tilfellum er hér um óskilgreint tjón að ræða, og hafa ber í huga að villtir fuglar og afrán sem þeir kunna að valda er eðlilegur hluti náttúrunnar. Við þurfum á hugarfarsbreytingu að halda varðandi þær tegundir sem sumum er illa við (svo sem margar máfategundir, hrafna og kjóa) og eru færð margvísleg rök fyrir því í skýrslu villidýranefndarinnar,¹ sem er öllum aðgengileg á netinu. Eins og fram kemur í skýrslunni ætti af þessum sökum að fella út heimild til eggjatöku hjá hröfnum og kjóum, enda eru þau egg ekki nýtt til átu. Einnig eru þekkt dæmi um að eggjatökumenn í fuglabjörgum ryðji unguðum eggjum af syllum í von um að fuglar verpi nýjum eggjum í stað þeirra unguðu.¹¹ Menn geta þá komið aftur síðar og safnað eggjum sem eru komin álíka langt í þroska og óstropuð. Skýrt bann við að ryðja fuglabjörg þarf að vera í lögunum en svo er ekki í dag.

Í fjórða lagi ætti að koma á fót kerfi þar sem allir þeir sem hyggjast taka egg þurfi að afla sér leyfis til eggjatöku og væri slíkt leyfi eingöngu fánlegt að undangenginni viðeigandi fræðslu. Eigi eggjataka að vera heimil í almenningum og þjóðlendum á þetta einnig við um þá sem vilja stunda eggjatöku þar, en mikilvægt er að hafa stefnu og stýringu varðandi slíkar nytjar til að koma í veg fyrir rányrkju.

Loks má benda á að í dag er fyrir hendi heimild til eggjatöku hjá nokkrum tegundum án þess að hún sé nýtt og er lagaákvæðið því í raun óvirkt. Þar sem öll eggjataka stríðir gegn þeirri meginreglu að ekki skuli veiða fugla á varptíma, væri eðlilegt að fella úr gildi slíkar heimildir (1. tafla).

Eggjataka er vandmeðfarið fyrirbrigði. Sumum finnst þetta villimannslegt atferli, meðan aðrir líta á það sem sjálfsagða nýtingu og hluta af menningu okkar. Bæði sjónarmið eiga rétt á sér, og sennilega mun seint verða fullkomin sátt meðal allra um slíkar nytjar. Egg villtra fugla eru oftast nær holl og góð fæða (sú þau ekki mikið menguð^{13, 14}) og sumir benda á að villtir fuglar búi við mun betri lífsskilyrði en alifuglar, svo ef líta eigi til dýravelferðar séu villt egg betri kostur, vilji menn neyta eggja á annað borð. Til þess að eggjataka eigi rétt á sér, verður nýtingin að fara fram með þeim hætti að tegundum eða stofnum stafi ekki ógn af henni. Sé eggjataka stunduð af skynsemi ætti hún ekki að hafa neikvæð áhrif á stofna, þar sem innbyggt er í líffræði flestra tegunda að afföll geti orðið á eggjum. Þó er ljóst að mikil þörf er á að endurskoða íslenska löggjöf varðandi eggjatöku. Villidýranefndin lagði til að leyfa aðeins eggjatöku hjá 21–22 af þeim 30 tegundum sem nú er leyft er að safna eggjum hjá og að eggjataka hjá hinum tegundunum yrði að uppfylla þau skilyrði sem fram hafa komið hér. Þannig ætti að fella niður eggjatökuheimildir hjá súlu, dílaskarfi, toppskarfi, skúm, teistu, lunda, hrafni, kjóa og mögulega hvítmáfi. Byggðu þær tillögur á einu eða fleiri af þrem atriðum: að eggjatakan veldur mikilli truflun og getur verið skaðleg fyrir varp, að eggin séu ekki nýtt eða að eggjatakan sé almennt ekki stunduð í dag og lagaákvæðið því í raun óvirkt (1. tafla).

Skarfsungar þóttu gott búsilag og á fáeinum stöðum tókast enn að rota ungana skömmu áður en þeir verða fleygir. Toppskarfur sést hér á hreiðri í Klofningi við Flatey á Breiðafirði. Hann er mjög spakur og þolir mun betur umferð á vartíma en dilaskarfur sem er ljónstyggur og yfirgefur stundum varp ef hann verður fyrir truflun. Mynd: Daniel Bergmann

Ungataka

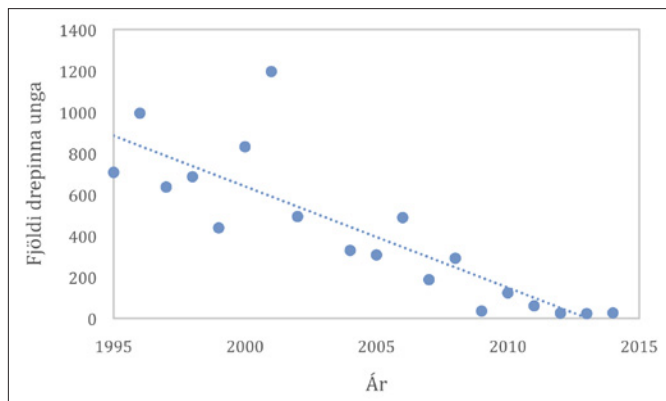
Samkvæmt villidýralögunum er heimilt að veiða unga súlu, dílaskarfs, toppskarfs, skúms, hvítmáfs, ritu, fýls, álku, langvíu, stuttnefju, teistu og lunda á takmörkuðum svæðum þar sem slíkar veiðar teljast til hefðbundinna hlunninda. Skilyrði nýtingar eru að veiðimenn hafi aflað sér hlunnindakorts og leyfis Umhverfisstofnunar (byggt á staðfestingu sýslumanns og sveitarstjórnar) til nytja á þeim takmörkuðu svæðum sem um ræðir í lögunum. Þessar heimildir eru lítið nýttar nú eftir því sem næst verður komist, nema til dráps á fýl, súlu og skörfum. Heimilt er að rota unga þessara tegunda með barefli við hefðbundnar hlunnindaveiðar. Þá eru ungar svartbaks, sílamáfs, silfuramáfs og hrafnss ekki friðaðir.

Engin sérstök skráning hefur verið á ungatekju. Veiðiárið 2011 hófst hins vegar skráning á hlunnindaveiðum, en tölum um drepna unga hefur þó ekki verið haldið aðskildum frá tölum yfir skotna eða háfaða fugla, hvorki fyrir 2011 né eftir að skráning hlunninda var tekin upp. Nákvæmar upplýsingar um ungatekju liggja því ekki fyrir. Þó má gefa sér að fjöldi rotaðra unga gæti aldrei orðið meiri en fjöldi fugla sem skráður hefur verið sem hlunnindaveiðar og er talan í mörgum tilfellum lægri. Segja má að súla sé undantekning á þessu, þar sem súla var friðuð fyrir skotveiðum árið 1994 og endurspeglar tölur um súluveiði eftir 1994 því aðallega rotaða unga. Með skoðun á þessum veiðitölum sést að dráp á súluungum er á undanhaldi, en fyrstu fjögur árin sem skotveiðar á súlu voru bannaðar (1995–1998) voru að jafnaði rotaðir um 756 ungar, meðan síðustu fjögur ár sem

tölur eru aðgengilegar fyrir (2011–2014) var fjöldi tekinna unga að jafnaði um 34 (1. mynd). Miðað við fyrirbyggjandi upplýsingar frá Umhverfisstofnun um aðrar tegundir virðist ungarotun orðin fremur fátíð og lágt hlutfall af heildarveiði viðkomandi tegunda.¹⁵

Mörgum þykja veiðiaðferðirnar við ungarotun ógeðfelldar og eru veiðar á ófleygum fuglum víðast hvar bannaðar í nágrannalöndum okkar. Bent hefur verið á að í höndum vel þjálfaðra veiðimanna ættu líkurnar á því að bráðin þjáist þó að vera litlar og einnig eru litlar líkur á því að fuglinn særist og sleppi.

Sterk rök eru samt sem áður fyrir því að banna dráp á ófleygum ungum. Ef lítið er til siðferðislegra raka má benda á að ófleygur fuglsungi á sér enga undankomuleið ólíkt fullvöxnum, fleygum fuglum. Séð frá dýravelferðarsjónarmiðum og með það í huga að fuglar eru skyni gæddar verur með ríkulegt tilfinningalíf^{16,17} er ljóst að ungarotun er mjög streitufull, bæði fyrir ungana, sem horfa oft á tíðum upp á aðra unga drepast áður en röðin kemur að þeim, og eins fyrir foreldrana sem fylgjast stundum með á lengdar. Í flestum tilfellum er hægt að veiða fugla sömu tegundar sem fullorðna einstaklinga með öðrum leiðum. Þá samræmist ungarotun engan veginn meginreglum alþjóðasamninga sem Ísland hefur fullgilt og öðrum meginreglum sem gilda ættu um fuglaveiðar. Þar sem veiðar á ófleygum ungum eru sennilega orðnar fátíðar er lagaheimildin í raun lítið nýtt. Þá hafa ungar sumra tegunda, t.d. álku, langvíu og stuttnefju, væntanlega aldrei verið nýttir, enda eru þeir ekki einu sinni hálfvaxnir

1. mynd. Fjöldi veiddra súlna frá 1995–2014. Súla var friðuð fyrir skotveiðum árið 1994 og endurspeglar tölurnar því að mestu leyti fjölda rotaðra súluunga. Eins og sést eru þessar veiðar á hröðu undanhaldi.^{1,15}

þegar þeir yfirgefa björgin með foreldrum sínum. Forsendur fyrir undanþágum frá ákvæðum Parísar- og Bernarsamninga varðandi ungatekju sem Íslendingum voru veittar sökum efnahagslegs mikilvægis slíkra veiða um miðja síðustu öld eiga því ekki lengur við og eðlilegt væri að afnema heimildina og banna ungarotun.

Ef til vill ætti rotun fýlsunga þó að vera undanskilin slíku banni. Fýl fjölgaði mikið og hann breiddist út hér á landi á 19. öld og fram undir síðustu aldamót. Eftir það hefur fýlum hins vegar fækkað mikið (um 40%) á sunnan- og vestanverðu landinu, líkt og ýmsum öðrum sjófuglum, en fjöldinn hefur lítið breyst norðanlands og austan.^{18,19} Fullvaxnir fýlsungar,

þ.e. ungar sem yfirgefið hafa hreiður og eiga erfitt með að fljúga, hafa verið rotaðir í skjóli ákvæðis 20. gr. villidýralaganna. Löng hefð var fyrir því að taka ófleyga fýlsunga í björgum hér á landi, einkum í Grímsey og eins sunnanlands, þ.e. í Vestmannaeyjum, Mýrdal og undir Eyjafjöllum.² Þetta er nú líklega aflagt alls staðar. Eins var talsvert veitt af full-orðnum fýl í háf en sá siður mun einnig að mestu aflagður. Fram til ársins 1940 var fýlatekja mikil en þá kom upp svokölluð fýlaveiki og var fýlatekja bönnuð um alllangt skeið í kjölfarið.

Óhætt er að fullyrða að sú fýlatekja sem nú er stunduð sé fyrst og fremst til að viðhalda gömlum matarhefðum og sem frístundaveiði en að ekki sé um fjárhagslega hagsmuni að ræða. Hefðbundnar aðferðir við veiðarnar, þ.e. að síga eða fara lausgangandi í björg, heyra nú líklega að mestu sögunni til. Veiðarnar nú eru stundaðar með þeim hætti að menn fara um gangandi eða akandi og rota fullvaxna, nýfleyga fugla sem lent hafa á sléttunum fyrir neðan fýlabyggðirnar og eiga erfitt með að hefja sig til flugs.

Þótt fýlaveiðar séu enn stundaðar með nýjum aðferðum, hefur dregið mikið úr þeim síðustu áratugin. Frá 1995 hefur veiðin mest verið ríflega 10 þúsund fuglar en hefur minnkað stöðugt og var innan við 1.800 fuglar árið 2015.¹⁵ Fýlsstofninn er talinn vera um 1,2 milljónir varppara¹⁸ og er fýlatekja því lágt hlutfall af stofninum eins og hann er nú. Því er ljóst að veiðarnar ættu ekki að hafa áhrif á heildarstofninn. Það er hins vegar álitamál hvort hægt sé að stunda slíkar veiðar á grundvelli hlunnindaákvæðis villidýralaganna, þar sem um

Súlan verpur einungis á óaðgengilegum stöðum. Henni hefur fjölgað mikið við Norður-Atlantshaf á síðustu öld eftir að dregið var úr langvarandi ofveiði. Fullvaxnir súluungar eru matarmiklir og feitir (3–4 kg) og hafa því verið eftirsóttir til átu. Mynd: Daniel Bergmann

Fullorðinn fylli í eljagangi í sumarbyrjun. Nokkuð er um að fullvaxnir fýlsungar sem yfirgefið hafa hreiður en eiga erfitt með flug séu rotaðir. Áður fyrr voru ófleygir ungar einnig teknir í björgum. Mynd: Daniel Bergmann

er að ræða veiðar á fullvöxnum og nýfleygum fuglum sem lent hafa í erfiðleikum. Því þyrfti að vera skýrari heimild í villidýralögnum fyrir þessum veiðum, sé ætlunin að leyfa þær áfram. Í einhverjum tilfellum er sennilega um að ræða nokkuð skjótvirka aflifun á fuglum sem annars hefðu átt erfitt dauðastríð fram undan, þótt það sé kannski ekki ávallt raunin. Ef leyfi verður áfram fyrir rotun fýla í nýjum villidýralögum, er nauðsynlegt að settar verði reglur um þær, sem tryggja að rotunin fari fram á sem mannúðlegastan hátt og einnig þarf að vera skýrt að þeim sem stunda þessar veiðar beri að afla sér veiðikorts.

Þegar litið er til þeirra unga sem eru ófriðaðir, þ.e. unga svartbaks, sílamáfs, silfuramáfs og hrafns, hefur sennilega aldrei verið mikil hefð fyrir nytjum þeirra þriggja síðastnefndu. Svartbaksungar voru hins vegar nýttir talsvert áður fyrr^{t.d. 20} en sú hefð er nú líklega víðast hvar aflögð. Mögulega vilja einhverjir uppræta unga þessara tegunda án þess að nytja þá, en eins og fram kom hér að framan samræmist það ekki meginreglum um fuglaveiði.

Í ljósi þess sem sagt hefur verið hér að framan er lagt er til að dráp á ungum allra tegunda nema fýls verði aflagt og er það í samræmi við niðurstöður villidýranefndarinnar.¹

Hvað tekur við?

Lesendum ætti nú að vera ljóst að eggja- og ungataka Íslendinga er ekki í samræmi við sjálfbærnimarkmið og meginreglur um fuglaveiði. Brýnt er að endurskoða villidýralögin og var vinna villidýranefndarinnar hugsuð sem fyrsta skrefið til þess. Fjallað var um starf nefndarinnar í síðasta tölublaði

Fugla,²¹ en nefndin skilaði af sér efnismikilli skýrslu vorið 2013 með tillögum og ábendingum um hvernig bæta eigi löggjöf okkar m.t.t. verndar, velferðar og veiða fugla og spendýra. Í þriggja hefur verið lögð fram þingsályktunartillaga á Alþingi um að fylgja starfi nefndarinnar eftir (143. löggjafarþing, 282. mál; 144. löggjafarþing, 38. mál; 145. löggjafarþing, 83. mál) en málið hefur ekki hlotið framgang. Því virðist sem tregða sé í kerfinu þegar kemur að endurbótum laga sem vernda eiga fuglalíf landsins. Það þýðir samt ekki að þörfin sé ekki fyrir hendi. Þegar litið er til þeirra margvíslegu ógna sem stöðja að fuglum í nútímanum^{1, 21} sést glöggst hversu mikilvægt það er að góð löggjöf sé í gildi og að farið sé eftir henni. Allir sem láta sig vernd, velferð og veiðar fugla varða, ættu því að kynna sér málin og hvetja stjórnvöld til úrbóta. Þannig komast nauðsynlegar umbætur vonandi til framkvæmdar.

Þakkir

Við viljum þakka þeim sem sátu með okkur í villidýranefndinni fyrir þeirra framlag til vinnunnar og skýrslunnar, þ.e. þeim Auði Lilju Arnþórsdóttur, Hildi Vésteinsdóttur, Hólmfríði Arnardóttur, ásamt Páli Hersteinssyni og Sigmari B. Haukssyni, sem báðir létust meðan á nefndarstarfinu stóð. Þessi grein byggir að mjög miklu leyti á vinnu sem þar fór fram. Það var frábært að vinna með ykkur. Þórunn Elfa Sæmundsdóttir var starfsmaður nefndarinnar og sinnti því hlutverki af mikilli eljusemi og dugnaði. Róbert A. Stefánsson las handrit þessarar greinar og er þakkað fyrir margar gagnlegar ábendingar. Við þökkum Daniel Bergmann og

Jóhanni Óla Hilmarssyni fyrir að skreyta greinina fallegum fuglaljósmyndum og síðast en ekki síst þökkum við Svandísi Svavarsdóttur, fyrrum umhverfis- og auðlindaráðherra, fyrir að eiga frumkvæðið að því að þessi vinna fór af stað og fyrir að fylgja henni eftir á hverju þingi frá því nefndin lauk sínum störfum.

Heimildir

1. Menja von Schmalensee, Kristinn H. Skarphéðinsson, Hildur Vésteinsdóttir, Tómas G. Gunnarsson, Páll Hersteinsson, Auður L. Arnþórsdóttir, Hólmfríður Arnardóttir & Sigmar B. Hauksson. 2013. Vernd, velferð og veiðar villtra fugla og spendýra. Lagaleg og stjórnsýsluleg staða og tillögur um úrbætur. Skýrsla unnin fyrir umhverfis- og auðlindaráðherra. 350+xi bls. ásamt viðaukum.
2. Lúðvík Kristjánsson. 1986. Íslenskir Sjávarhættir V. Reykjavík. 498 bls.
3. Gonzalez, J. 1999. Effects of harvesting of waterbirds and their eggs by native people in the northeastern Peruvian Amazon. *Waterbirds* 22. 217–224.
4. Wood, P.J., Hudson, M.D. & Doncaster, C.P. 2009. Impact of egg harvesting on breeding success of black-headed gulls, *Larus ridibundus*. *Acta Oecologica* 35. 83–93.
5. Bolduc, F. & Guillemette, M. 2003. Human disturbance and nesting success of Common Eiders: interaction between visitors and gulls. *Biological Conservation* 110. 77–83.
6. Arnþór Garðarsson. 1979. Skarfatal 1975. Náttúrufræðingurinn 49. 126–154.
7. Hipfner, J.M. 2001. Fitness-related consequences of relaying in an arctic seabird: Survival of offspring to recruitment age. *Auk* 118. 1076–1080.
8. Halldór Walter Stefánsson. 2012. Áhrif eggjatöku á afkomu heiðagæsa og grágæsa á Íslandi. Unnið fyrir Umhverfissráðuneytið (verkefni styrkt úr Veiðikortasjóði).
9. Umhverfis- og auðlindaráðuneytið. 2014. Úthlutun á styrkjum úr Veiðikortasjóði 2014. Frétt á <https://www.umhverfisraduneyti.is/frettir/nr/2558>, sótt 1. des. 2016.
10. Umhverfis- og auðlindaráðuneytið. 2015. Úthlutun styrkja úr Veiðikortasjóði 2015. Frétt á <https://www.umhverfisraduneyti.is/frettir/nr/2737>, sótt 1. des. 2016.
11. Umhverfissráðuneytið. 2011. Starfshópur umhverfissráðherra um verndun og endurreisn svartfuglastofna. Greinargerð og tillögur starfshópsins. Reykjavík. 39 bls.
12. Umhverfisstofnun. 2011. Eggjataka og hlunnindaveiðar. Frétt á vef Umhverfisstofnunar þann 04. júní 2011. <https://www.ust.is/einstaklingar/frettir/frett/2011/06/04/Eggjataka-og-hlunnindaveidar/>, sótt 1. des. 2016.
13. Jorundsdóttir, H., Lofstrand, K., Svavarsson, J., Bignert, A. & Bergman, A. 2013. Polybrominated diphenyl ethers (PBDEs) and hexabromocyclohexane (HBCD) in seven different marine bird species from Iceland. *Chemosphere* 93. 1526–1532.
14. Jorundsdóttir, H., Lofstrand, K., Svavarsson, J., Bignert, A. & Bergman, A. 2010. Organochlorine Compounds and Their Metabolites in Seven Icelandic Seabird Species – a Comparative Study. *Environmental Science & Technology* 44. 3252–3259.
15. Veiðitölur frá Umhverfisstofnun.
16. Emery, N. 2016. Bird Brain: An exploration of avian intelligence. Ivy Press. 192 bls.
17. Marzluff, J. & Angell, T. 2015. Gifts of the Crow: How Perception, Emotion, and Thought Allow Smart Birds to Behave Like Humans. Atria Books. 320 bls.
18. Arnþór Garðarsson, Guðmundur A. Guðmundsson & Kristján Lillendahl. 2016. Fýlsvarp kannað á Íslandi. Í prentun. Bliki 33.
19. Arnþór Garðarsson, Guðmundur A. Guðmundsson & Kristján Lillendahl. 2011. Fýlabyggðir fyrr og nú. Bliki 31. 1–10.
20. Ævar Petersen. 1998. Fuglalíf í Stagley á Breiðafirði. Breiðfirðingur 56. 98–121.
21. Menja von Schmalensee. 2015. Er fuglum á Íslandi tryggð nægjanleg vernd með lögum? Fuglar 10. 32–41.

Egg og ungar svartbaks hafa löngum verið nýtt til átu. Unganytjarnar eru að mestu aflagðar en nokkuð er enn tínt af eggjum. Mynd: Daníel Bergmann